

ЗМІСТ І СТРУКТУРА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті подано структуру соціокультурної компетентності вчителів української мови й проаналізовано зміст ключових компетенцій, що входять до її структури.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, ключові компетенції, учитель української мови.

В епоху глобалізації освіти процес здобуття знань набуває неперервного характеру, актуалізуються тенденції до інтеграції освітніх систем, що сприяє вихованню особистості, яка усвідомлює не лише свою національну і культурну ідентичність, а й сприймає світ у всій його цілісності, усвідомлює власну відповідальність за його майбутнє і готова бути причетною до його збереження і розвитку; має вміння і навички вільного спілкування у різних ситуаціях, формулювати та відстоювати власну думку, вести дискусію, оцінювати життєві явища, моральні, суспільні, історичні й інші проблеми сучасності, висловлювати щодо них власне ставлення, досягати взаєморозуміння та взаємодії з іншими членами суспільства. Освітні процеси та тенденції зосереджують увагу на проблемах підготовки вчителя-словесника, посилюють вимоги до його професійних та особистісних якостей. Наразі існує потреба в таких фахівцях, рівень яких гармонійно поєднує освіченість, професіоналізм, моральність, соціальну адаптованість, активну громадянську позицію, які є носіями національної й загальнолюдської культури, тобто компетентні в соціокультурному аспекті.

Метою статті є визначення змісту ключових компетенцій, що входять до структури соціокультурної компетентності вчителя української мови.

Поняття “компетентність” з’явилося у педагогічній літературі порівняно недавно, але все частіше в науковій педагогічній і методичній літературі ми зустрічаємо терміни “компетентнісний підхід”, “компетентнісна освіта”, “соціокультурна компетентність”. В українському освітньому просторі недостатньо наукових праць, присвячених проблемі соціокультурної компетентності, особливо проблемі соціокультурної компетентності вчителя української мови, тому існує необхідність у з’ясуванні сутності ключових дефініцій досліджуваної проблеми. Однією із характерних особливостей післядипломної педагогічної освіти є зростання значення соціокультурної компетентності вчителя української мови. Якщо раніше показником освіченості людини були знання, уміння та навички в певній галузі її професійної діяльності, то наразі цього замало.

Проблему соціокультурної компетентності розглянуто вченими переважно в наукових працях, присвячених аналізу та формуванню компетентності вчителів іноземної мови (О. Бирюк, Н. Бориско, В. Гопалова, В. Калінін, І. Кушнір, Н. Резнік, Г. Фуклева, С. Шехавцова та ін.) або простежено процес формування професійних компетентностей (І. Закір’янова, Ю. Лебеденко). Питання соціокультурної компетентності як формування суб’єктної активності у повсякденному житті особистості було розкрито у наукових працях О. Жорнової. Інтерес стано-

виль праця Т. Грицької, у якій закладено проблему впливу професійної компетентності педагога на формування ключових компетентностей учнів. Поняття соціокультурної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури розглянуто О. Усик. Соціокультурну компетентність у зв'язку з підготовкою майбутнього вчителя української мови і літератури до професійної діяльності у полікультурному просторі України досліджувала Т. Мельник. Вагомий внесок у дослідження формування мовленнєвої компетентності у взаємозв'язку із соціокультурною компетентністю учнів загальноосвітніх навчальних закладів, студентів філологічних факультетів становлять і дисертаційні роботи останніх років (Н. Веніг, Д. Кобцева, Л. Кулибчук, А. Ляшкевич, Т. Мельник, С. Мунтян, А. Нікітіної, Л. Попової, Л. Цінько та ін.).

У документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи наголошується на ключових компетентностях (*key competencies*), що дають можливість особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах, робити внесок у розвиток суспільства, професійно зростати. Серед ключових компетентностей значне місце посідає соціокультурна компетентність як складний інтегрований утвір у характеристиці особистості.

З позиції соціальної педагогіки термін “соціальний” (від лат. *socialis*) трактується як суспільний, що пов'язаний із життям та відносинами людей у суспільстві. Мова йде не стільки про соціальний розвиток та виховання людини, скільки про її орієнтації на соціальні цінності, норми і правила суспільства (середовища життєдіяльності), у якому вона мусить жити й реалізовувати себе як особистість [6, с. 8]. На думку В. Маслової, “культура – це сукупність усіх форм діяльності суб'єкта у світі, що ґрунтується на системі установок..., цінностей та норм, прикладів та ідеалів, це пам'ять колективу, що існує тільки в діалозі з іншими культурами” [7, с. 11].

Система освіти є тим посередником між людиною та загальною культурою, через яку майже кожна людина не тільки пізнає основний зміст культури, а й засвоює її.

На нашу думку, поняття “соціокультура” зумовлене тим, що хоча соціальна й культурна сфери життєдіяльності суспільства й мають певну самостійність, та все ж тісно пов'язані між собою. Ці складові є обов'язковими умовами та продуктом життєдіяльності будь-якого соціуму, що виступає як соціальний суб'єкт – носій соціальних характеристик і дій, виробник культурних цінностей.

Зазначимо, що соціокультурна компетентність є структурною сукупністю соціальних ролей, норм і правил групи, культурних зразків поведінки, ціннісних орієнтацій, мови, усвідомлення своєї особистості з позицій тих культурних характеристик, які заохочуються у певному соціумі. Соціальний і культурний компоненти соціокультурної компетентності характеризуються взаємовпливом, за допомогою якого відбувається формування соціокультурної компетентності особистості.

Важливим аспектом освіти, яка спрямована на розвиток соціокультурної компетентності вчителя української мови, є визначення ключових компетенцій, котрі визначають структуру соціокультурної компетентності словесника і формуються під час навчання його у вищому навчальному педагогічному закладі, під час педагогічної діяльності, підвищення кваліфікації в закладах післядипломної освіти. Ключові компетенції надають педагогові можливість ефективно діяти в його професійній діяльності, у непередбачених і складних ситуаціях, знаходити вихід із цих ситуацій, вирішувати конфлікти.

Ми виділяємо основні ключові компетенції соціокультурної компетентності вчителя української мови, які визначають його всебічну обізнаність та допомагають не тільки йому самому вільно зорієнтуватися у соціокультурному просторі, а й сформуванню соціокультурної компетентності у своїх учнів. Пропонуємо коротку характеристику змісту ключових компетенцій.

Мовна компетенція – володіння рідною мовою на високому рівні, знання мовних норм та дотримання культури мовлення; знання однієї або кількох іноземних мов; уміння логічно та переконливо висловлювати власні думки; уміння вести дискусії з різних тематик; уміння проводити паралелі між мовними явищами української мови та іншою мовою. Сьогодні особлива роль у розвитку та вдосконаленні мовної компетенції нашого суспільства, а особливо молодого покоління українців, належить саме вчителю української мови. Педагогічна діяльність учителя відбувається в умовах мовленнєвої активності, і його мова, безперечно, здійснює дуже великий вплив на формування комунікативної компетентності учнів [5, с. 73]. Мовна компетенція включає в себе оволодіння словниковим багатством рідної мови, опанування граматики, змістовність, стислість, логічність, майстерність та ввічливість мовлення, емоційну виразність, чітку дикцію, правильну літературну вимову, постійне вдосконалення техніки мовлення (говоріння, уміння обирати певний стиль, темп, тон, тембр голосу, опанування і тренування дикції й артикуляції).

Соціальна компетенція – усвідомлення місця та місії вчителя у суспільстві, обов'язків перед суспільством, сприйняття соціальної дійсності; уміння знаходити спільну мову з людьми різних соціальних груп; мобільність та організованість особистості; співпраця з іншими в колективі; активна діяльність у суспільному житті; відповідальність за свої вчинки; виявлення ініціативи в будь-яких справах. Учитель має бути компетентним щодо механізмів функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце, та проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідуумів, відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві, та інших чинників; продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, виявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними відносинами з іншими; застосовувати технології трансформації та конструктивного вирішення конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання; спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних та колективних дій; визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, уміти емоційно налаштуватися на спілкування.

Загальнокультурна компетенція – глибока обізнаність у сфері культурної спадщини нашого народу – традицій, обрядів та звичаїв; оволодіння вітчизняною національною, зарубіжною, загальнолюдською та духовною культурною спадщиною; знання духовно-моральних основ життя людини. Загальнокультурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства в усіх її аспектах, що передбачає передусім формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, принципи толерантності, плюралізму, і дає особистості змогу аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися у культурному та духовному контекстах сучасного

українського суспільства; застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії.

Інтелектуальна компетенція – неперервне навчання педагога та вдосконалення власних знань протягом усього життя; ефективне вирішення проблемних ситуацій, спираючись на власні знання; високий рівень особистісних знань для вирішення різноманітних нестандартних ситуацій.

Громадянська компетенція – здатність учителя реалізовувати свої права та свободи, поважати права й свободи інших громадян, розуміти власну відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки й вибір, поінформованість з питань розвитку демократії в різних країнах світу і в Україні, здатність керуватися відповідними знаннями в умовах сучасного суспільного та політичного життя. Вона передбачає також прояви активної громадянської позиції, критичне та конструктивно-творче ставлення до соціального середовища.

Інформаційна компетенція – уміння шукати й відбирати необхідну та корисну для себе інформацію з великого інформаційного потоку; уміння працювати з різноманітними джерелами інформації – бібліографічними (каталоги та картотеки) та мультимедійними (мережа Інтернет, електронні каталоги й енциклопедії) джерелами; вільне володіння сучасними інформаційними та мультимедійними технологіями, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі та повсякденному житті, будувати інформаційні моделі й досліджувати їх за допомогою засобів ІКТ; давати оцінку процесові й досягнутим результатам технологічної діяльності.

Етична компетенція – розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів; здійснення етичної рефлексії власних вчинків, виявлення сутності моральних колізій у різних педагогічних ситуаціях, прогнозування результатів своїх дій, уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби вихованців, реалізація у професійній поведінці стратегії й тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу, любов до дітей, добро, чесність, справедливість, сумління тощо, єдність професійних знань і моральних чеснот; міра виховного впливу, педагогічний такт.

Життєва компетенція – уміння визначати життєві цілі, керуючись своїми потребами, нахилами, здібностями; уміння планувати свою діяльність, враховуючи аналіз можливостей і обставин; уміння визначати пріоритети й раціонально використовувати час, пошана до інших людей у повсякденному житті; ввічливість, готовність допомогти іншим у складних життєвих ситуаціях.

Висновки. Таким чином, виходячи зі змісту соціокультурної компетентності вчителя української мови, ми виділили вісім ключових компетенцій зі змістовим наповненням, які є складовими її структури.

У перспективі подальшого дослідження розглядатиметься питання розвитку соціокультурної компетентності вчителя української мови в післядипломній освіті.

Список використаної літератури

1. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І.Г. Єрмакова. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2004. – № 1–2. – С. 11–14.

4. Калінін В.О. Особливості формування соціокультурної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійно-педагогічної підготовки / В.О. Калінін // Вісник Житомир. пед. ун-ту. – 2003. – № 12. – С. 154–156.

5. Лебеденко Ю. Структура соціокультурної компетентності майбутніх учителів / Ю. Лебеденко // Соціальна педагогіка: теорія та практика : наук.-метод. журнал. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – С. 73–79.

6. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика : учебник [для студ. высш. учебн. завед.] / Л.В. Мардахаев. – М., 2003. – 269 с.

7. Маслова В.А. Лингвокультурология : учеб. пособ. [для студ. высш. учебн. завед.] / В.А. Маслова. – М. : Высш. образование, 2001. – 136 с.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2012.

Марецкая Л.П. Содержание и структура социокультурной компетентности учителя украинского языка

В статье дается структура социокультурной компетентности учителей украинского языка, а также анализируется содержание ключевых компетенций, которые принадлежат к ее структуре.

Ключевые слова: *социокультурная компетентность, ключевые компетенции, учитель украинского языка.*

Maretska L. The contents and structure of the social cultural competence of the Ukrainian language teacher

In the given article the Ukrainian language teachers' social cultural competences' structure is highlighted and key competences' contentents included into that's structure is being analysed.

Key words: *social cultural competences', key competences, Ukrainian language teacher.*